

Ezerkilencszázötvennyolc egyik hétfői napján egy Buenos Aires-i kórházban Gombrowicz meglátogat egy M. kezdetűvel jelölt férfit, akiről csak annyit árul el, hogy több hónapja haldoklik, és az orvosok szerint még néhány hétre való haldoklás várja. „Mozdulatlanul fektűt, feje a párnán, a halál részletekben zabálja fel, minden nap kissé halottabb.” Gombrowicz felháborodik. Miért hal az ember még mindig állati halál? Miért nem civilizálható a meghalás? Ki tiltja ezt meg? „A vallások? Ó, ez a vallás... ma az öngyilkosságot ostromozza, tegnap nem kevésbé hangosan megtiltotta a fájdalomcsillapítók használatát... tegnapelőtt megengedte a rabszolgakereskedelmet, üldözte Kopernikuszt és Galileit... Rendben van, ha a hívő katolikusok nehéz halált akarnak – ez az ő dolguk. De miért nincs nektek, ateistáknak, és nektek, akik csak lazán kötődtek az egyházhoz, annyi kis bátorságotok, hogy megszervezzétek halálotokat? Mi rémiszt benneteket? Mindent megtettetek, hogy nehézség nélkül cserélhessétek el lakástokat, költözhessetek egyik helyről a másikra, de ha a túlvilági költözésről van szó, mindent hagyjátok a régiben, és özönvíz előtti módon akartok megdöglenni?”

Hányszor jártak hasonló lázongó gondolatok a fejében, míg bátyám felháborítóan méltatlan halódását figyeltem... És már 1981–1982-ben is, Vera ágya mellett. Ő megkért, hogy segítsek neki, de túl nagy lett volna a kockázat, és túl bizonytalan a siker, mivel drámai gyorsasággal megbénult deréktól lefelé, és kórházlakó lett, végérvényesen. Bátyámmal ellentétben kitisztult elmével szemlélte, ami történik vele, sőt egész életére kilátása nyílt, mint hogyha hegyről pillantana vissza. „Mennyire bámullak” – mondtam neki. „Mit csináljak? Most már benne vagyok” – válaszolta. Ezt érteni véltem. A sokéves börtön gondolata is elviselhetetlen. De ha már az ember „benne van”, akkor mindig csak a következő pillanatot kell kibírnia. Elképzelem, hogy ez sok esetben – ha a tudat nem szédül le feladatainak magaslatáról – örömmel is jár.

Ezért függhet majd, ha a humanizmus áttöri az idevágó tabukat, a meghalás civilizálása kizárólag az érintett személytől. Ha döntőképes az érintett személy. És ha nem? Ki mondja meg helyette, hogy mennyi állati szenvedést ellensúlyozhat a mérleg másik serpenyőjében az izek vagy a napfény okozta animális örömpotenciál.

Gombrowicz százszor jogosult kérdéseinek erejét tompítja, hogy többes szám második személyben teszi fel őket: „Miért tőrítetek?”, és „Ki tiltja meg nektek?”. Ha első személyben faggatódná, rábuknanna Vera válaszára: „Most már benne vagyok.” Az egyéni kitörés esélyeit rontja, hogy többnyire észrevétlenül vagy váratlanul csusszanunk a verembe. Az általános megoldásra pedig azért kell még várunk, mert az emberiség –

Időm Gombrowicz csal

December. Első bejegyzés

Gombrowiczot is beleértve – nem hallgatott Voltaire-re, nem tiport a szét a gyalázatost.

*

Egon Graf von Westerholtal, a budapesti Goethe Intézet egykori igazgatójával 1990 elején ismerkedtem meg a Hotel Forum éttermében. A beszélgetés hamarosan a borászat felé kanyarodott. A gróf elsősorban a francia borokról értekezett, helynevek, borfajták és évszámok röpködtek a levegőben, és én, bár nem ambicionáltam különösképpen ezeknek az információknak a megőrzését, főként jó érzésem magam, mert hanghordozásából szakértelem és kompetencia áradt. Később mintegy mellékesen szóba kerültek a magyar borok is, és a beszélő egykettőre bizonyította, hogy nem minden személyes haszon nélkül tölti idejét hazánkban. Megtudakolta, hogy melyik magyar vörösbornak nyújtom a pálmát. Válaszomra gondterhelten csóválta a fejét. „Téved, a legkiválóbb kétségtelenül a Tihanyi Zweigelt ilyen és ilyen évszámata.” – „Nem ismerem” – feleltem. Másnap kora reggel a házmester szép csomagolású palackkal csöngetett be hozzám. A Tihanyi Zweigelt szóban forgó évszámata virított a címkén.

Később többször találkoztam és tegeződő viszonyba kerültem Egonnal. Felkérésére részt vettem a Goethe Intézet néhány rendezvényén, beszélgettünk, ettünk, jó borokat ittunk, egyszerűen kialakult köztünk valami távoli férfimeghittés, melynek se ideológiára, se privát ügyekre nem kellett vesztegetnie a szót. Sajnáltam, hogy idén februárban nem vehettem részt a nyugdíjba vonulásának alkalmból adott búcsúfogadáson. Néhány nappal korábban búcsúztam el tőle és feleségétől, német barátnőm, V. társágában.

Osszel levélben tudatta, hogy hasnyálmirigyrákja van. Csak néhány héttel élvezhette a nyugdíjasok szabadságát. Március 26-án – mint kiderült: túl későn – megoperálták. „Most minden lehetséges módszerrel megpróbálom sakkban tartani a szörnyet.” Nagyon örülne, ha meglátogatnám, ha úgy tetszik nekem, V.-vel együtt, szép nagy háza van, vendégszobával. Azt válaszoltam, hogy Frankfurtból egyszer majd áruccanok hozzá – onnan nincs olyan messze a falu, ahol él.

Csak hogy ezekben a hónapokban nem akadót dolgom Frankfurtban. Egon levele viszont, és a csapás, amely érte, nem ment ki a fejemből. Egy hatvanöt éves ember, aki szembe akar szállni a szörnyeteggel – de ho-

gyan? A mesebeli szent hős levágja a sárkánynak mind a hét fejét. Ennek a szörnynek nincs levágható feje. November közepén Berlinből felhívtam Egont. 28-án, szombaton szívesen beállítanék hozzá. V. konferencián vesz részt merlaui otthonuktól mintegy 200 kilométerre – onnan autóznánk át. Egon nem jött a telefonhoz, torokpanaszok miatt, így hát a feleségével beszéltem. Szívesen látnak bennünket ebédre, egy-két óra hosszat örömmel lennének együtt velünk.

Beune kis falu Giessen közelében. Egyik végében pompázik a tágas Westerholt-ház, amelyet ápolt, szép kert választ el az utcától. Félig ülő, félig fekvő testhelyzetben találtuk Egont. Iszonyatosan lefogyott, teste és hajdan kerekded arca is, amelyből most egy megnőtt szempár sugárzott ránk. Jelen volt a házban fényképész fia Berlinből, továbbá egy lánya a kisgyerekekkel, és természetesen Ute is, a feleség. Megkaptam a búcsúlevelet? A fejemet ráztam. Küldött a barátainak búcsúlevelet, az enyémet Pestre, mert nem tudta, hogy Berlinben vagyok. Már nincs sok ideje hátra, a gégejében és a környező szövetekben áttételt találtak. Fájdalmi nincsenek, hála a felemelt morfiomadagnak. Különösen boldogító, hogy a morfiom ellenére sem gyöngül szellemileg. Mi újság Magyarországon? Nem akarja elhinni az onnan érkező híreket. A magyarországi zsidók kultúrája annyira egybeolvadt a magyar hagyománnyal, nem igaz?, hogyan lehetne az árosodás nélkül kivonni vagy eltávolítani belőle? Ő nagyon jól érezte magát Magyarországon, sok barátára tett szert. Kurtág György nevét említette – vele most is kapcsolatban van. A magyar konyha túl zsiros volt az ő izlésüknek, de iható borokat azért talált. „A Tihanyi Zweigelt” – kotyogtam közbe. Neveztünk. „Meg aztán ott voltak a francia boraim.” Felesége már az ebédloasztalnál mesélte: amikor szépítés nélkül tudatta vele, hogy mire számíthat, Egon három napig nem tért vissza a témára, majd váratlanul csak annyit mondott, vacsora közben: „Az én szép pincészetem.” Mindnyájan nevetünk. Aztán kortyoltunk egy kis francia bort, Egon is, de – ó, jaj! – valami kólafeleséggel higitva. „Ez az idej nyaram a legszebb” – mondta. „Sohasem láttam, hogy ilyen szép a kert, sohasem tudtam ennyire élvezni a szírnyalatokat meg a ragyogó időt.” „Az élet világitani kezd ott, ahol legyőzhetetlen, a természetben, egyes emberekben...” Ez már idézet, a búcsúleveléből, mely Pesten várt rám, halálhírével együtt. Pontosan egy héttel a látogatásunk után halt meg. „Nagyon örülök, hogy még láthatlak, Egon” – mondtam, amikor

elbúcsúztam tőle. Nagyon örülök, hogy láthattam még, ismételtetem magamnak, miatta és főként magam miatt. Örülök, hogy annyi gyalázat után tanúja lehettem egy ilyen meghalásnak is.

*

Az euthanázia és az abortusz: etikai ikerproblémák. Szabadon rendelkezhetem-e a belémtetesült élettel? Gyilkos vagyok, ha végzek vele? Lényegtelen különbségnek tartom, hogy az anya – ha úgy tetszik neki – egy másik lény halálát szüli világra, a haldokló pedig a sajátját. Alapvető emberi jognak tekintem, hogy mindenki szabadon rendelkezhet a testével, és mindazzal, amit ez magában rejt. Onan halálos bűne – mint ez Mózes első könyvében olvasható –, hogy „földre vesztegeti vala el a magot”, mert nem akar bátyja özvegyének gyermekeit nemzeni, összhangban van az abortusz kriminalizálásával. Ha a méhmagzat ember, akkor a petesejtrel való egyesülésre rendeltetett sperma is az. Akkor egyikük sem semmisíthető meg.

Rémülten észlelem, hogy már-már én is szaporítom az e témáról szóló könyvtáryi irodalmat, holott az abortuszról és az öngyilkosságról csupán egy szerény tanácsra futja erőmből: aki szerint ez a két cselekedet bűn, az nem jár el helyesen, ha elköveti őket. A méltányos törvénykezés is csak annyit tehet, hogy mindkét esetben biztosítja az érintett személy szabad akaratának érvényesülését. Az öngyilkosokkal szemben a modern államok semleges magatartást tanúsítanak, vagyis ha életben maradnak, nem üldözi őket tettükért a törvény. A szekularizáció jogilag és az emberek tudatában is többre vitte ezen a terepen, mint az abortusz ingoványosabb talaján. Mármost az euthanázia az öngyilkosság specifikus esete, mert – és ebben is az abortuszhoz hasonlít – végrehajtásához többnyire mások segítsége szükséges. De még az ellenérvként használható körülmények is hasonlóak: a terhes asszony és a gyógyíthatatlan beteg egyaránt kerülhet olyan emberek nyomása alá, akik érdekeltek a művi vetelésben, illetve a haldokló elpusztításában. A méltányos törvénykezés a praktikus – és igen nyomós – nehézségek tudatában csak annyit tehet mindkét területen, és ezt meg is kell tennie, hogy körültekintően gondoskodik a legfőbb érdekelt akaratki nyilvánításának szabadságáról. Még arra is lehetőséget kellene adnia nekik, hogy megszabadulhassanak nem kívánt környezetüktől. Sőt mi több: a távolabbi szép jövőben el kellene ér-

ni, hogy a szegénység se játszhasson szerepet a döntések meghozatalában. Kedvet kell csinálni a szüléshez és a szép halálhoz is. Nyomortanyán Egon Graf von Westerholt sem élvezhette volna úgy a szírnyalatokat, mint kertjében, melyet két oldalról háza és pincéje határolt.

*

Az euthanáziával együtt propagálni kellene a szép meghalást is. A szép meghalás – mint ezt beunei tapasztalataim alapján tanúsíthatom – az élet szerves része. Így is kellene felfogni, mint olyan állapotot, mely a visszavisszatérő tapasztalatokat a búcsúzás élményével gazdagítja. Az utolsó őszi nap, az utolsó szőlőszem, egy elnemrontott szerelem utolsó éjszakája emlékezetesebb és édesebb is a többinél. A meghalás persze csak akkor emberhez méltó, ha e folyamat közben megőrizhetjük önmagunkat, és a fájdalom sem tesz ki lehetetlenné a búcsú élvezetét. Egyetértek a rilkei megfogalmazással:

O HERR, gib jedem seinen eignen Tod.

Das Sterben, das aus jenem Leben geht,

darin er Liebe hatte, Sinn und Not.*

Miért éppen meghalásunkkal kapcsolatban mondjunk le legfontosabb törekvésünkről: arról, hogy csak ránk jellemző módon azonosak legyünk önmagunkkal? Mármost az én önmagában nem értékelhető, mert értelmet, kontúrokat nem önmagából, hanem viszonylataiból merít. Jóvátehetetlen elszegényedésre vezetne, ha kiiktatnánk közülük viszonyunkat a meghaláshoz. A saját halál, melyet Rilke kér istenétől, a saját élettel harmonizál, abból fakad.

A szép meghalás propagálása azonban nem azonos a halál rajongó dicsőítésével. Ez is századunk divatja. Vagy a szorongás és életundor ösztönöz erre, vagy az előremenekülés vágya, a *horror vacuuból* az *expectatio vacuiba*. A halál ilyenkor absztrahálódik; édes-keserű lírai csokoládégúsz borítja. Ő lesz az élet célja, beteljesése, legigazabb értelme. Számomra ez jobb esetben elviselhetetlen öncsalás, rosszabb esetben valláspótlék, mely életünk beteljesülését az életen túla odázza el. Ezt az életérzést is Rilke fejezi ki a legtöményebben, az idézett három sort folytatván, ekképpen:

Denn wir sind nur die Schale und das Blatt.

Das Sterben, das aus jenem Leben geht,

das ist die Frucht, um die sich alles dreht.**

*Add meg, Uram, mindenkinek saját / halálát, mely életéből fakad, / hol szerelmet, kint, értelmet talált.

**Mert mi csak héj és csak levél vagyunk. / Az életünkből fakadó halál / a Gyümölcs, mely a középpontban áll.